

Természetudományos megismerést fejlesztő módszerek

Makádi Mariann

A természettudományos
oktatás vonzereje
a gyerekek számára:
a mindennapi valósággal
foglalkozik

Igaz-e ez?

**Igaz, mert a valóság objektív és
tapasztalati úton megismerhető**

Gondolja át!

- Mit tart a gyerekek valóságnak?
(anyagi vagy virtuális)
- A valóság mely részével találkozik?
- Milyen nézőpontból tekint azokra?

Azt veszi-e észre,
amit mi akarunk?

Úgy látja-e,
ahogyan mi
szeretnénk?

De mi is a valóság?

az emberek szerint

olyan dolgok, amelyekről
mások azt mondták, és úgy
tűnik, mindenki egyetért vele

olyan dolgok, amelyekről saját
követlen tapasztalataink
alapján tudunk

szubjektív elemek

De mi is a valóság?

a tudomány szerint

A valóság alapkritériuma,
hogy a rá vonatkozó állításnak
logikailag és tapasztalatilag is
igaznak kell lennie.

- csak a szaktudományok tartalmi szempontjai szerint
- a tudomány(területek)t egymástól elszigetelten
- tartalmi maximalizmus
- közben nem tanítja meg a természettudományos megismerés módjait
- nem tanítja meg látni a valóságot

A természettudományos oktatás hibája

**A gyerekek néznek, de nem látnak
mert nem tudják, hogyan kell azt csinálni**

Nézd meg nagyítóval!

Gondolja át!

Mit jelent ez tanulóként?

- Hogyan tartsd a nagyítót?
- Milyen távolságból nézz bele?
- Mit nézz?
- Mi fontos és mi nem?

“Nézd, ez itt a mészkő!
Látod...?”

Gondolja át!

Mit nézzen rajta?

“A mészkő többnyire fehér kőzet,
láthatók benne a csigák és
kagylók maradványai.”

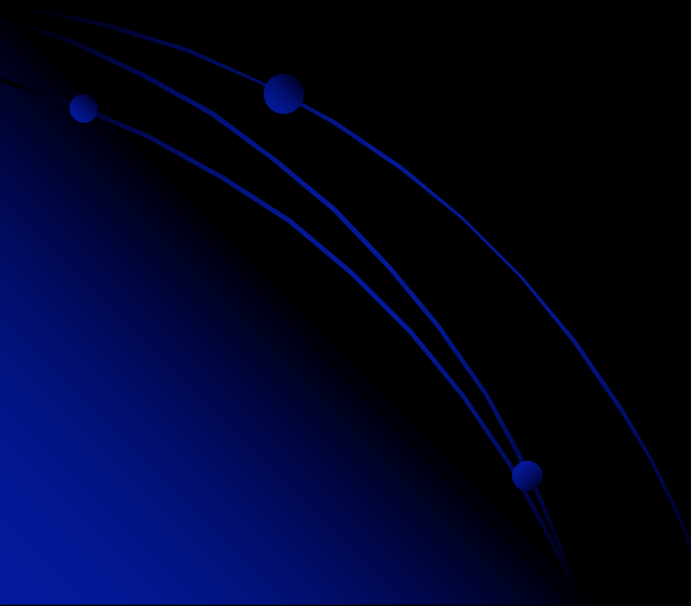
példa

Helyesebb lenne: tapasztald meg, hogy milyen!

A valóságról igaz állításokat fogalmazhassunk meg

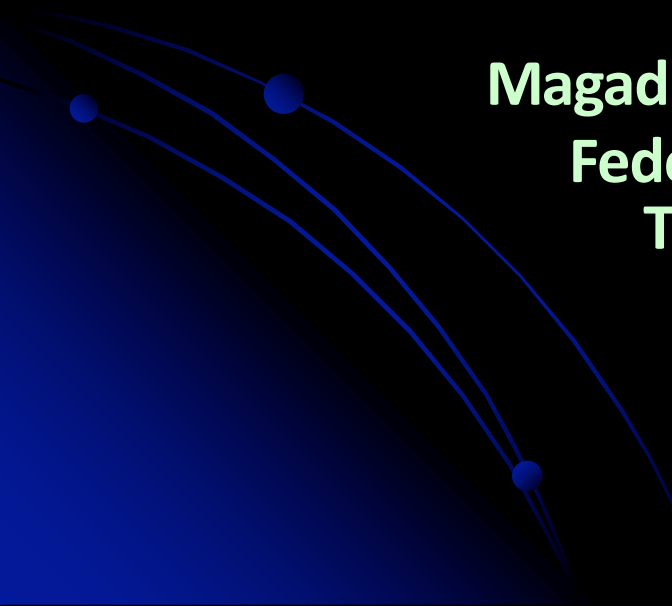
**birtokolni szükséges a valóságmegismerés módszereit
+
a természettudományos kutatás módszereit**

A természettudományos valóság megismerése

Hagyományosan: **elméleti úton** → elképzelés (kiegészítés fantázia alapján) → a meg nem értés, hiányos tények miatt torz lehet

Szemléltetéssel → megspórolja az elképzelést → egyoldalú lesz – nem elég kivetíteni a képet, megnézetni az ábrát a könyvben → mit és hogyan nézzél, hogy lásd is?

Magad vedd szemügyre! Próbáld ki!
Fedezd fel benne a lényegest!
Találj benne problémát!

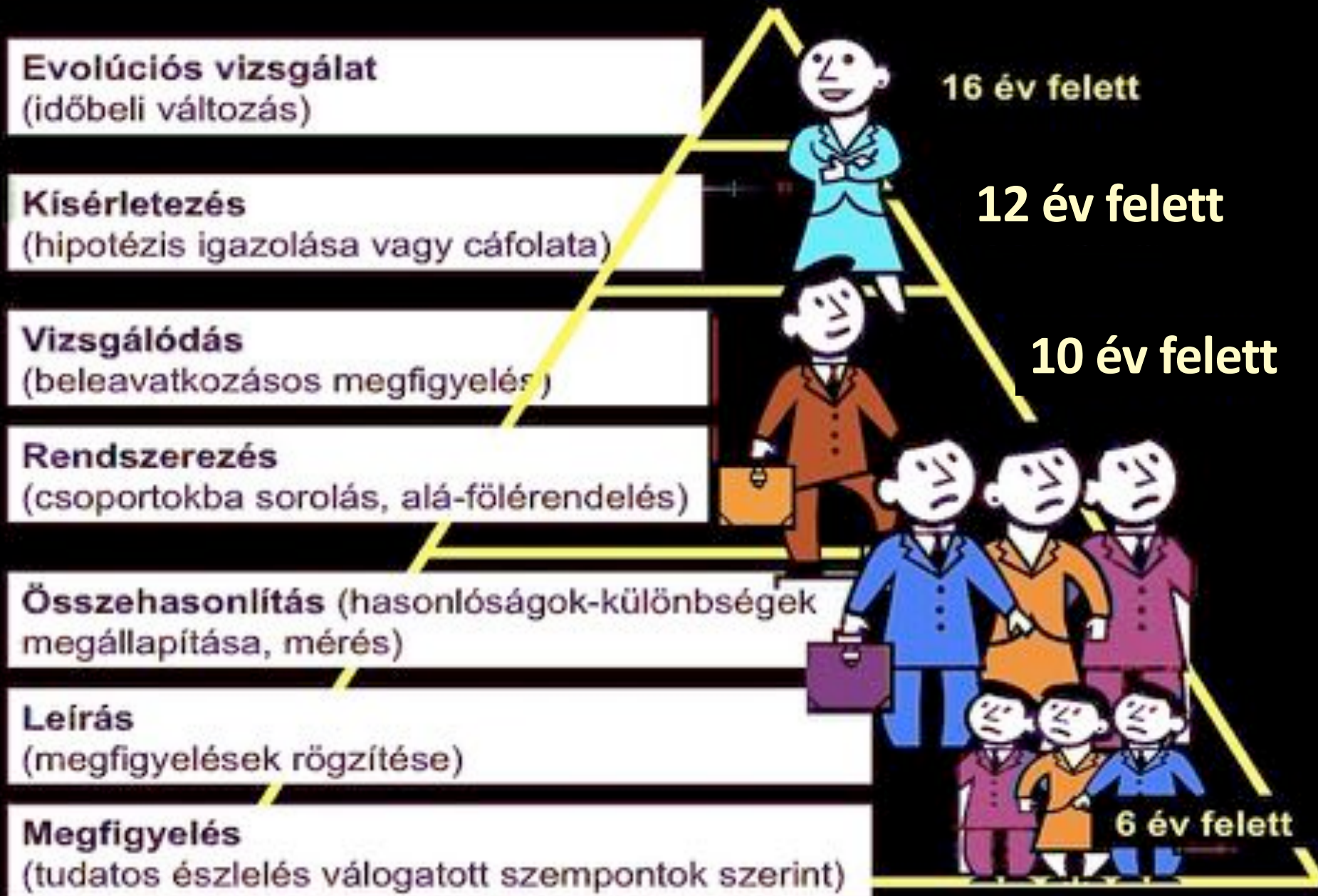
“Kísérletezünk”

**Hibás és általánosító megfogalmazás
a megismerő módszereknek több,
egymásra épülő szintje van**

A megismerő módszerek hierarchiája

1. szint: megfigyelés
(observation)

Mit jelent a megfigyelés?

- általában spontán
- nem tudatos
- nem tervezett
- nem megbízható
- szubjektív

köznapi megfigyelés

tudományos megfigyelés

szempontszelekción alapszik

Tudományos megfigyelés kritériumai

- **céltudatosság:** egy adott kérdés, szempont, probléma megválaszolásáért történik ← megfigyelési szempontok előzetes kiválasztása
- **tervszerűség:** a vizsgálandó jelenség pontos meghatározása, a megfigyelési technikák gondos kiválasztása;
- **objektivitás:** ← a szubjektív tényezők kiküszöbölése, a megfigyelő előítéleteinek kizárása;
- **megbízhatóság:** ha a megfigyelési eljárás megismétlésekor újra ugyanazt az eredményt kapjuk;
- **érvényesség:** a megfigyelésből származó adatok mennyire kapcsolódnak az adott fogalom elfogadott jelentéseihez

1. szint: megfigyelés

4. lépcső: önálló megfigyelés

- a tanuló önmaga által tervezett, céltudatos tevékenység
- tapasztalatait problémafelvető kérdésekkel irányítva dolgoztatja fel a tanár

3. lépcső: irányított aktív megfigyelés

- céltudatos tanulói tapasztalatszerzés
- utasításra feltételt teremtet / beleavatkozik a jelenség lefolyásába

2. lépcső: irányított passzív megfigyelés

- utasításra végzett / kérdések, feladatok segítségével
- tapasztalatokat a tanár kérdésekkel, feladatokkal irányítva dolgoztatja fel

1. lépcső: spontán észlelés

- nem tudatos, tanári irányítás nélkül, órán kívül
- a tanár előhívja és felhasználja a tanulók tapasztalatait

1. lépcső: spontán észlelés

Emlékezzetek vissza, hogy milyen a talaj, és válasszátok ki azt az élelmiszert, amelyikhez leginkább hasonlít az összetétele!

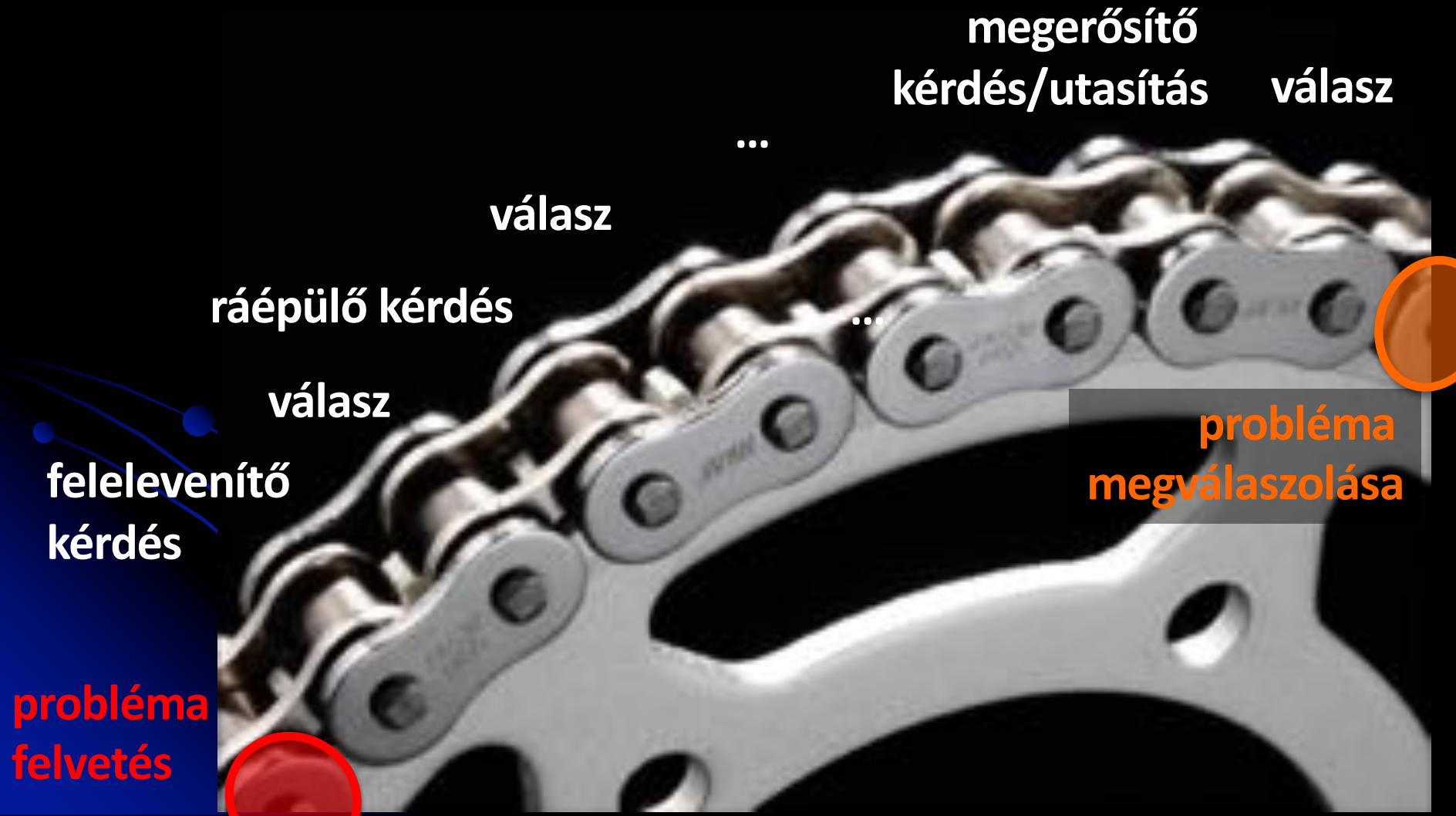
Módszertani lényeg: analógiafelismerés

PÉLDA

2. lépcső: irányított passzív megfigyelés

Pl. kérdés/utasítás → válasz típusú feladatlapos irányítás
akkor jó, ha láncszerű

3. lépcső: irányított aktív megfigyelés

Milyen alattunk a talaj?

1. feltárás: mintagyűjtés fúrással

Példa

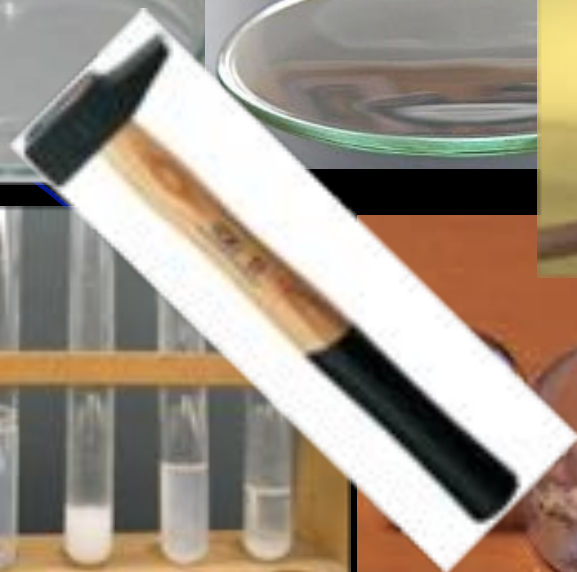

2. információgyűjtés, adatok felvétele

A határozó-útmutató és az eszközök segítségével
határozd meg a kőzeteket / talajt / növényt!

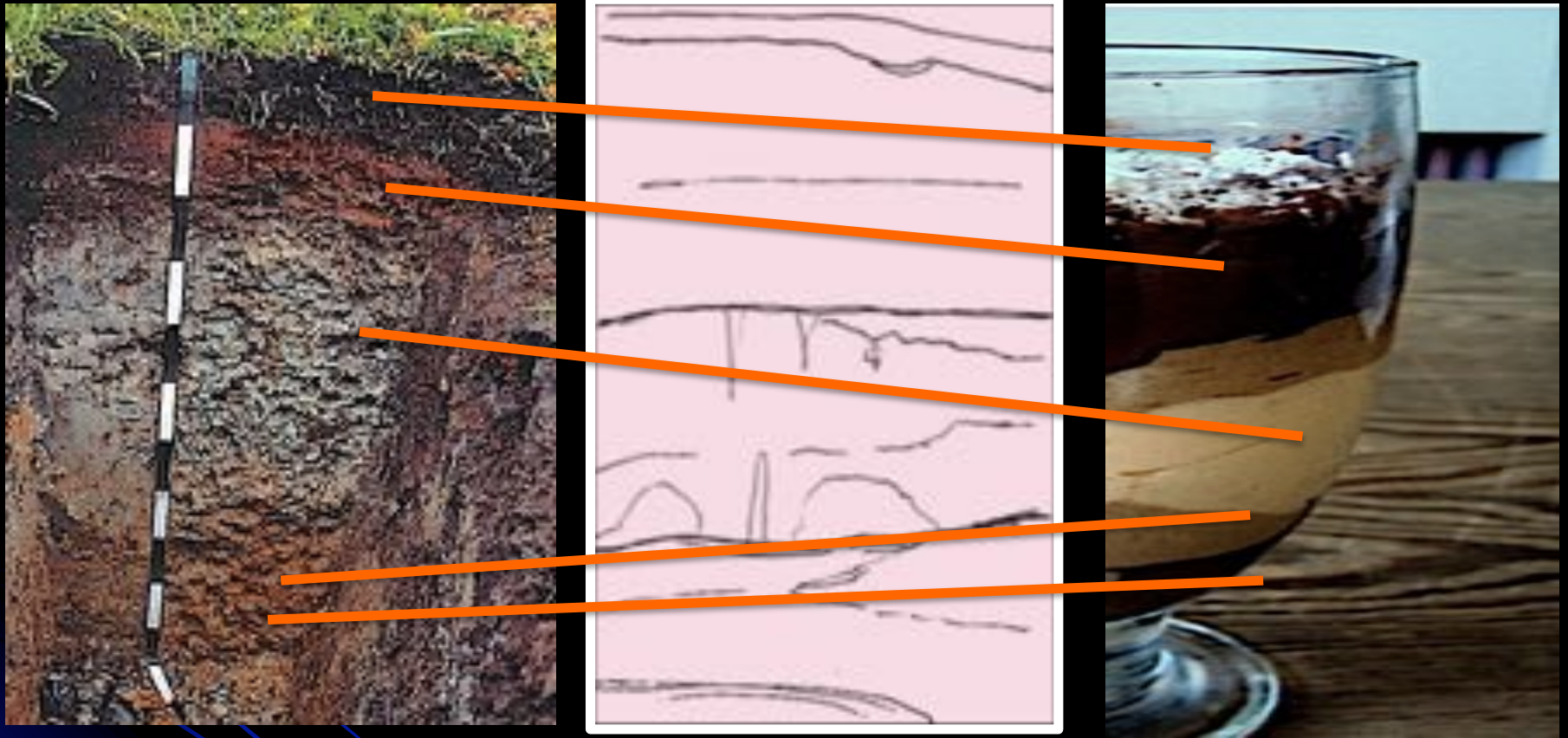

PÉLDA

Egy lehetséges feldolgozási mód: modellezés

Készítsünk talajszelvényről talajpudingot!

PÉLDA

4. lépcső: önálló megfigyelés

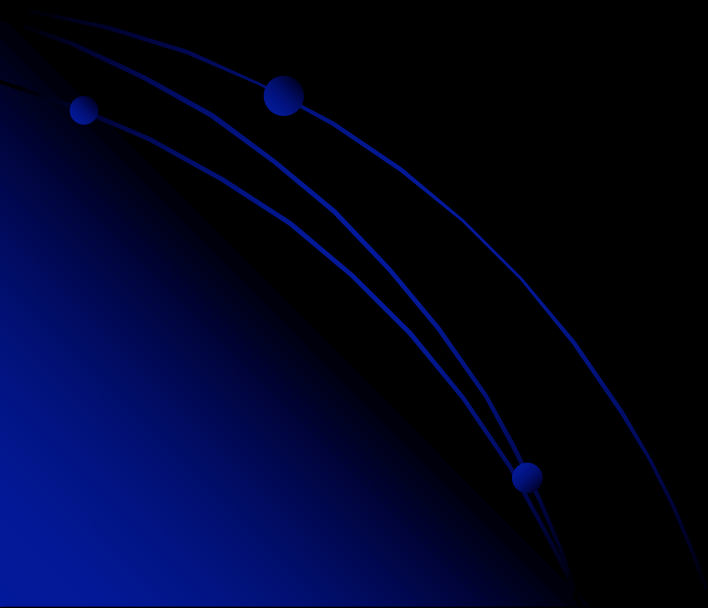
Hogyan lehetne választ kapni arra kérdésre, hogy hogyan jár a Nap az égen?

Végezzetek megfigyeléseket!
Rajzoljátok le!

PÉLDA

2. szint: Leírás (descriptio)

**= a tapasztalatok szakszavakkal
(pl. jelzőkkel, szókapcsolatokkal,
egyszerű mondatokkal)
való kifejezése**

**lerajzolják / kifejezik
egyezményes jelekkel**

átmenet

**közbülső eszköz a
vizsgálódáshoz**

szempontszelekció, lényegmegragadás

**sokszor, mindig kicsit más
feltételek között,
másik, majd más jellegű példán
(anyag, tárgy, táj, folyamat, stb.)
egyre bonyolultabb példán
közben elsajátíthatják a
leíráskészítés algoritmusát**

Biztosan tudod, mi a kavics. Rajzold le!

Írd le a legfőbb jellemzőit!

**legömbölyített
kerek
sima...**

PÉLDA

Leíráskészítés algoritmus

Az ásványok jellemzőinek megfogalmazása a táblázat segítségével – keresni olyat amelyre illenek a jellemzők

Jellemzési szempont	Az ásvány jellemzője
Színe	
Fénye	<i>fémes fényű – üvegfényű – gyöngyházfényű – selyemfényű – fénytelen</i>
Keménysége	
Hasadása	<i>kitűnő – jó – rossz – nem hasad</i>
Kristályformája	<i>kocka – prizma – piramis – oktaéder – romboéder – kettős piramis</i>
Termete	<i>szabályos – táblás – lemezes – tűs – oszlopos</i>
Egyéb tulajdonsága	

PÉLDA

Köznyelvi leírás

- egyszerűsít, rövidít
  - cél: a másik megértse az adott helyzetben
- “Uram leszáll?”

Tudományos leírás

- pontos
- sokszempontú
- szaknyelv, jelkódok használata

3. szint: összehasonlítás
(comparatio)

Válogassátok ki a folyami hordalékból a kavicsot!

A laza törmelékes üledékes kőzetek szemcsemérete

- 20 cm-nél nagyobb – tömb;
- 2 mm–20 cm – kavics;
- 2–1 mm – durvaszemű homok;
- 1–0,2 mm – közészemű homok;
- 0,2–0,02 mm – finomszemű homok

durvaszemű homok kiválogatása

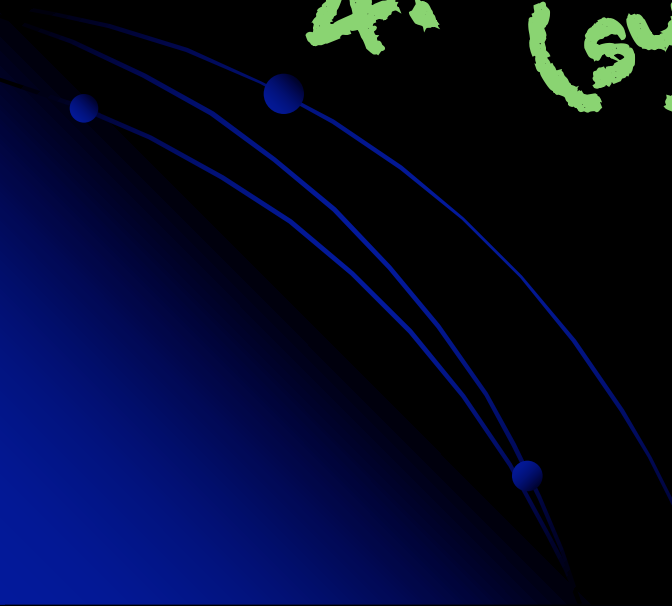
Hasonlítsd össze a kavicsot és a homokot!

Hordalékszemcse méretének meghatározása webcam-mikroszkóppal mérés

Példa

4. szint: rendszerezés
(systematisation)

Az összehasonlítás folytatása

- a hasonlóságok alapján azonos halmazba soroljuk
- sorozatos összehasonlítások
- halmazhierarchia

Mindig megfogalmazni, hogy milyen tulajdonság alapján!

pl. delfin – emlős / vízben él

pl. háziállatok

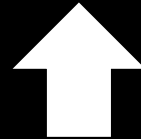
	2 lába van	4 lába van
esszük	kacsa csirke	szarvasmarha sertés juh
nem esszük	fecske	ló kutya macska

Példa

A megismerő módszerek hierarchiája

statikus kép a valóságról

a megismerési módszerek alacsonyabb szintjei

Rendszerezés

(csoportokba sorolás, alá-fölérendelés)

Összehasonlítás (hasonlóságok-különbségek megállapítása, mérés)

Leírás

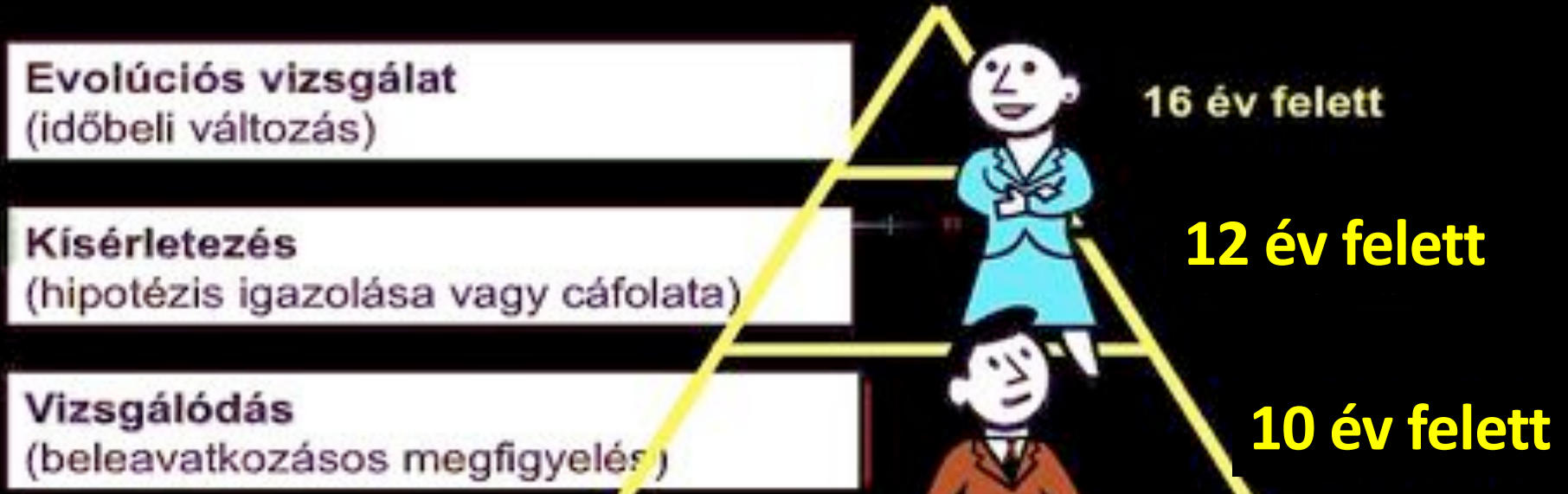
(megfigyelések rögzítése)

Megfigyelés

(tudatos észlelés válogatott szempontok szerint)

A megismerő módszerek magasabb szintjei

De!
a természettudományos tantárgyak tanításának egyik
legfontosabb törekvése éppen **a változás érzékelítése:**
a környezeti jelenségek, folyamatok megismertetése,
mozgásfolyamataik megértetése és törvényszerűségeik
felismertetése

vizsgálódás, kísérletezés

hasonlóság:

- a tanulók a valósághoz intéznek kérdéseket
- a megfigyelésekbe bele is avatkoznak
- egy törvényszerűen végbemenő folyamatot modellen vagy a szabadban mesterségesen hoznak létre
- vagy egy kísérleti berendezést természeti folyamatnak vetnek alá
(figyelik a természet választát a tetteikre)

5. szint: vizsgálódás

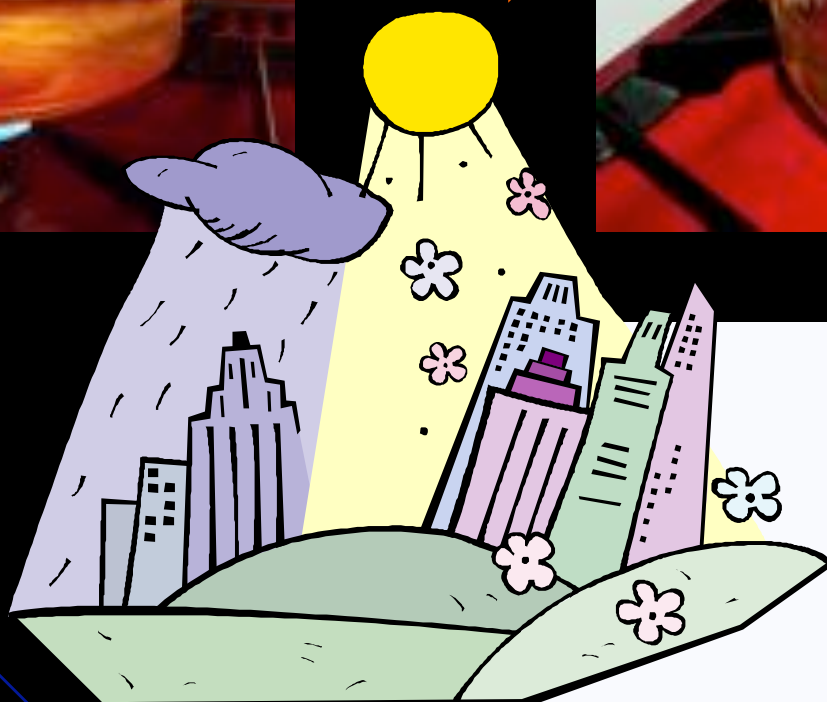
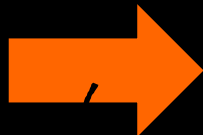
Vizsgálat lényege:
egy pontosan körülhatárolt „kérdés” a természethez
(pl. valaminek a megállapítása, eldöntése kipróbálás vagy
mérés alapján)
a megvizsgálandó dolgot körüljárjuk, kézbe vesszük, majd
kipróbálunk rajta ezt-azt

**Pl. juhar, bálványfa, kőris termése hogyan repül?
melyik keményebb: vas vagy alumínium?**

Modellvizsgálat

1. **Modellezés**
megismerik a folyamat lényegét
kicsiben, egyszerűsítve, a valóságos elemeket helyettesítő anyagokkal és eszközökkel
2. **Megfigyelése a valóságban**
3. **Összehasonlítás a modell és a valóság között**
4. **A feltételek megismerése** ← beavatkozás: a feltétel(ek) módosítás
5. **Az új körülmények között szerzett tapasztalatok összehasonlítása az eredetivel**

Mi minek felel meg?
Mi mit helyettesít?
Hogy zajlik természetes
körülmények között?

PÉLDA

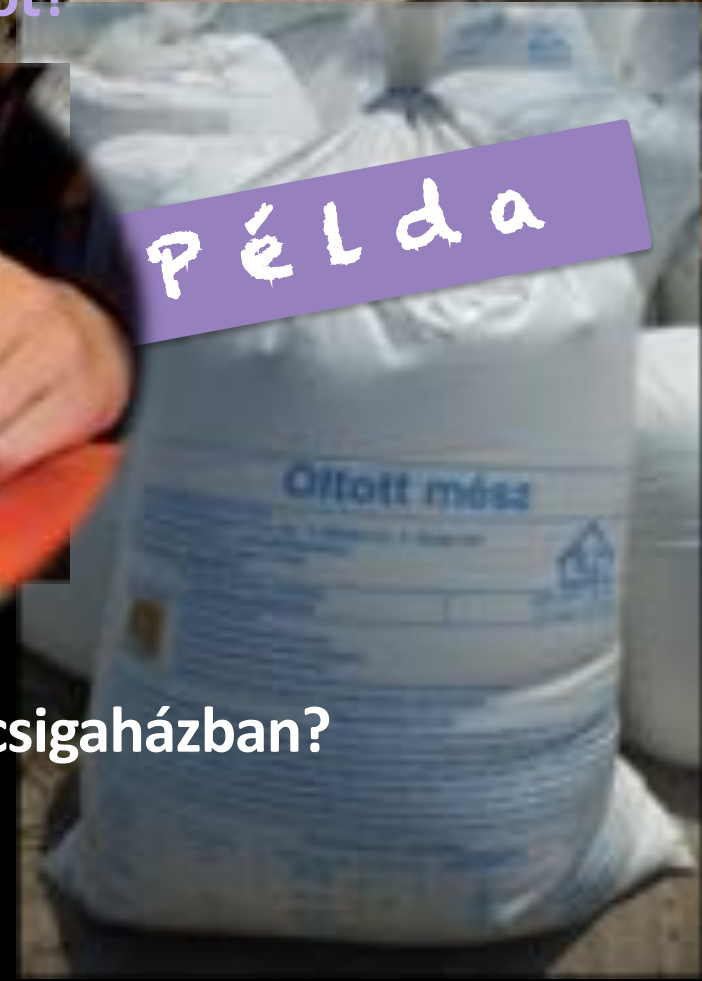

Bizonyító vizsgálat

Probléma: hogyan tudnánk egyszerű vizsgálattal megkülönböztetni egymástól hazánk két leggyakoribb hegységalkotó üledékes kőzetét: a mészkövet és a dolomitot?

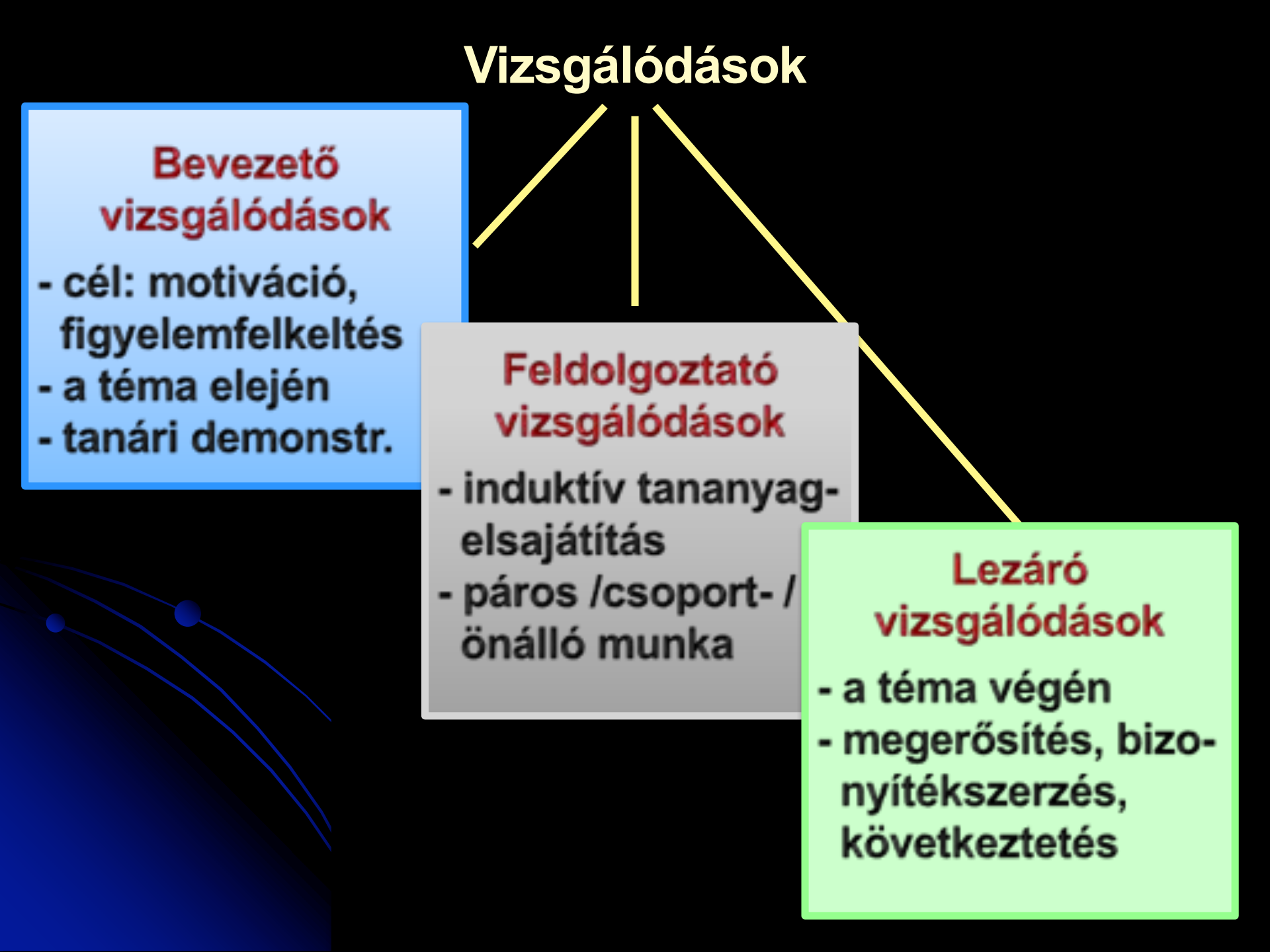
Példa

Mi a közös a mézporban, táblakrétában és csigaházban?
Bizonyítsátok vizsgálattal!
Mi volt a bizonyító vizsgálat lényege?

Vizsgálódások


```
graph TD; A[Vizsgálódások] --> B[Bevezető vizsgálódások]; A --> C[Feldolgoztató vizsgálódások]; A --> D[Lezáró vizsgálódások];
```

Bevezető vizsgálódások

- cél: motiváció, figyelemfelkeltés
- a téma elején
- tanári demonstr.

Feldolgoztató vizsgálódások

- induktív tananyag-elsajátítás
- páros /csoport- / önálló munka

Lezáró vizsgálódások

- a téma végén
- megerősítés, bizonyítékszerzés, következtetés

Bevezető vizsgálódások

Problémafelvetés:
hogyan keletkeznek a vulkánok?

$\frac{1}{2}$ evőkanál szódabikarbóna
 $\frac{1}{4}$ csésze ecet
4-5 csepp piros ételfesték
 $\frac{1}{2}$ evőkanál sárga mosogatószer
2-3 kávéskanálnyi ammónium-dikromát

PÉLDA

A. ammónium-dikromát kúp

B. égéstermék-kúp

C. lávaömlés

vizsgálódás:
folyamatmodellezés

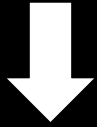
Stromboli-típusú
vulkánosság

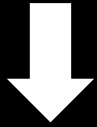

A modellezett folyamat és a valóság

modellvizsgálat + animáció összevetése

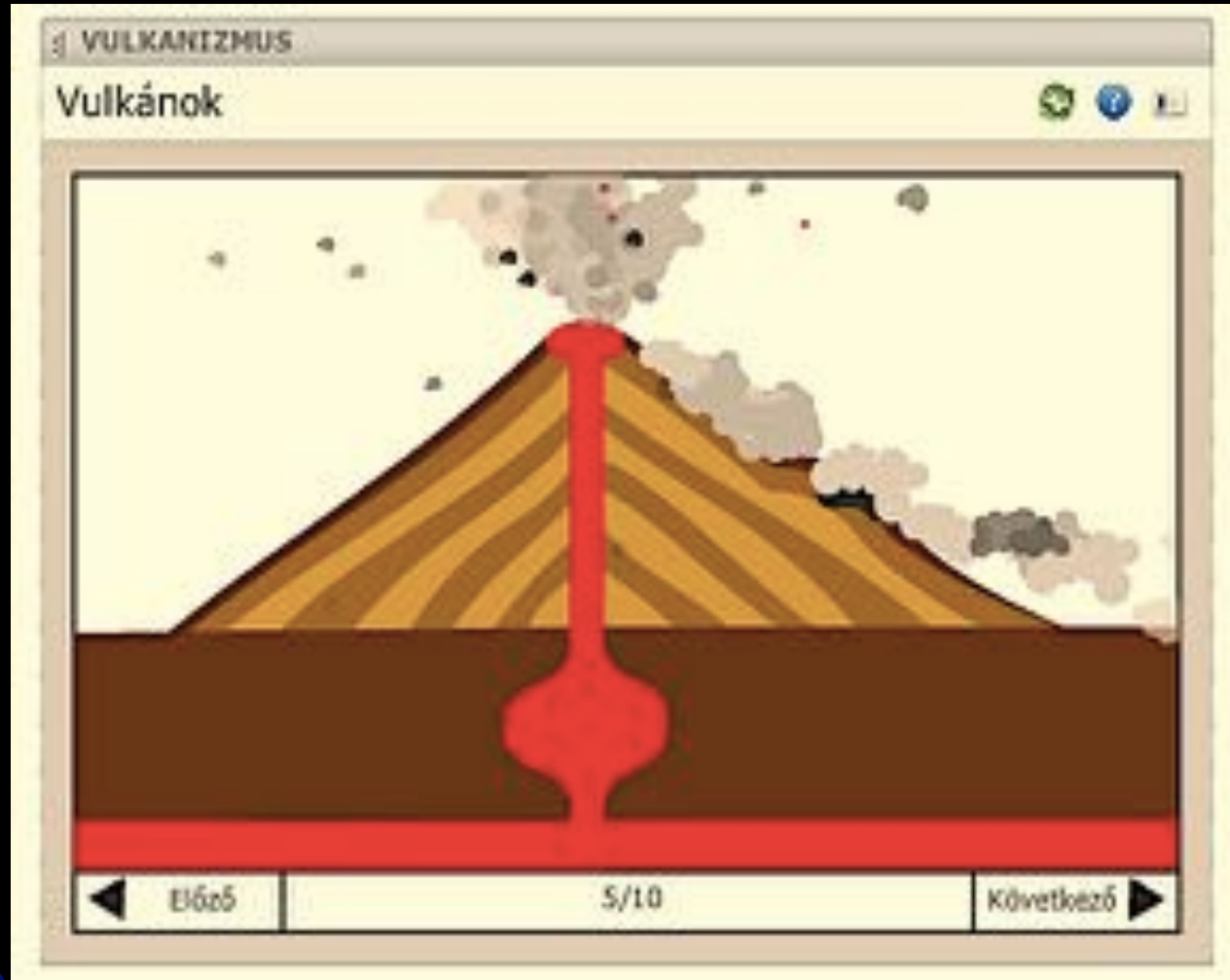
analógiák
megfogalmazása

követés:
megfigyelése
filmen

a modellezés fogya-
tékosságainak
megfogalmazása

www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop425/0033_SCOR_M_MFETT600120/sco_05_02.htm

6. szint: Kísérletezés
(experimentatio)

Kísérletezés

- Köznyelv
- Értelmező Szótár

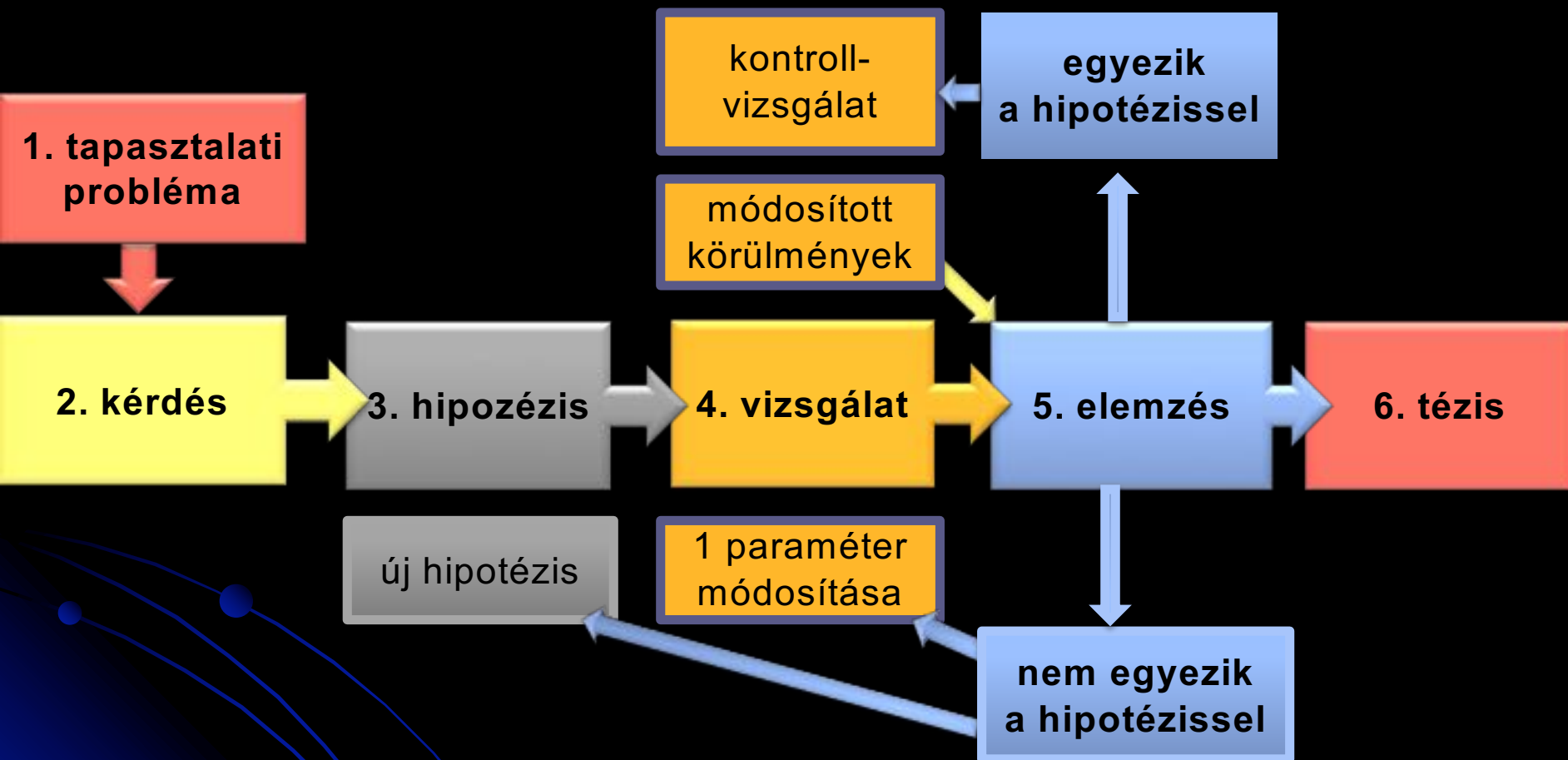
- Új Magyar Lexikon

valaminek a kipróbálása

- a valóság megfigyelése;
természeti folyamat/jelenség
mesterséges előidézése
tudományos megfigyelésért

természeti folyamat mesterséges
előidézése oly módon, hogy a
folyamat feltételei ellenőrizhetők
legyenek, és belőlük a folyamat
meghatározó törvényszerűségeire
következtetni lehessen... → elméleti
következtetések, hipotézisek
ellenőrzése és gyakorlati felhasznál-
hatóságuk megvizsgálása

A kísérletezés menete

Találós kérdés: Mit nem tud egy gyertya, de kettő már igen?

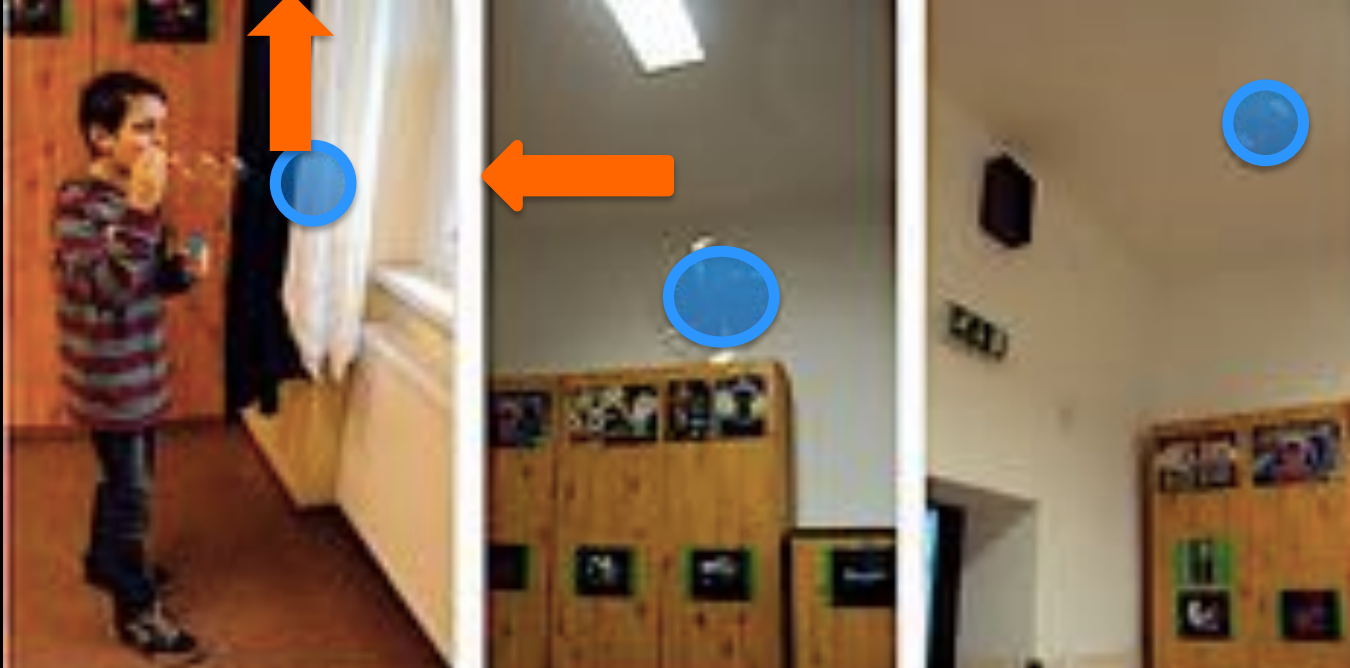
Hogyan tudnak ezek a gyertyák mérleghintázni?

PÉLDA

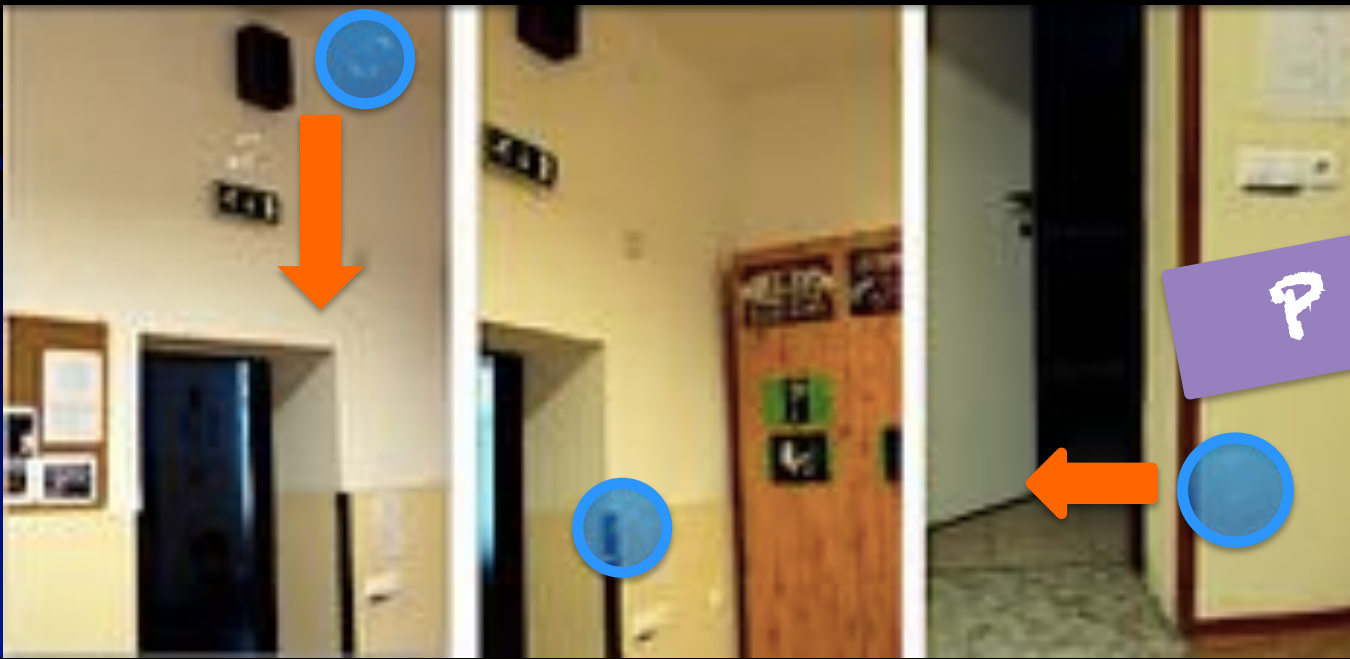
Magyarázat

a meggyújtás után az alsó gyertyáról több paraffin olvad le ← lángja közelebb van a gyertyatesthez, így súlya is gyorsabban csökken → megváltozik a forgatónyomaték → kar átbillen
mindig a lenti gyertya anyaga fogy gyorsabban, az átbillenések ismétlődnek

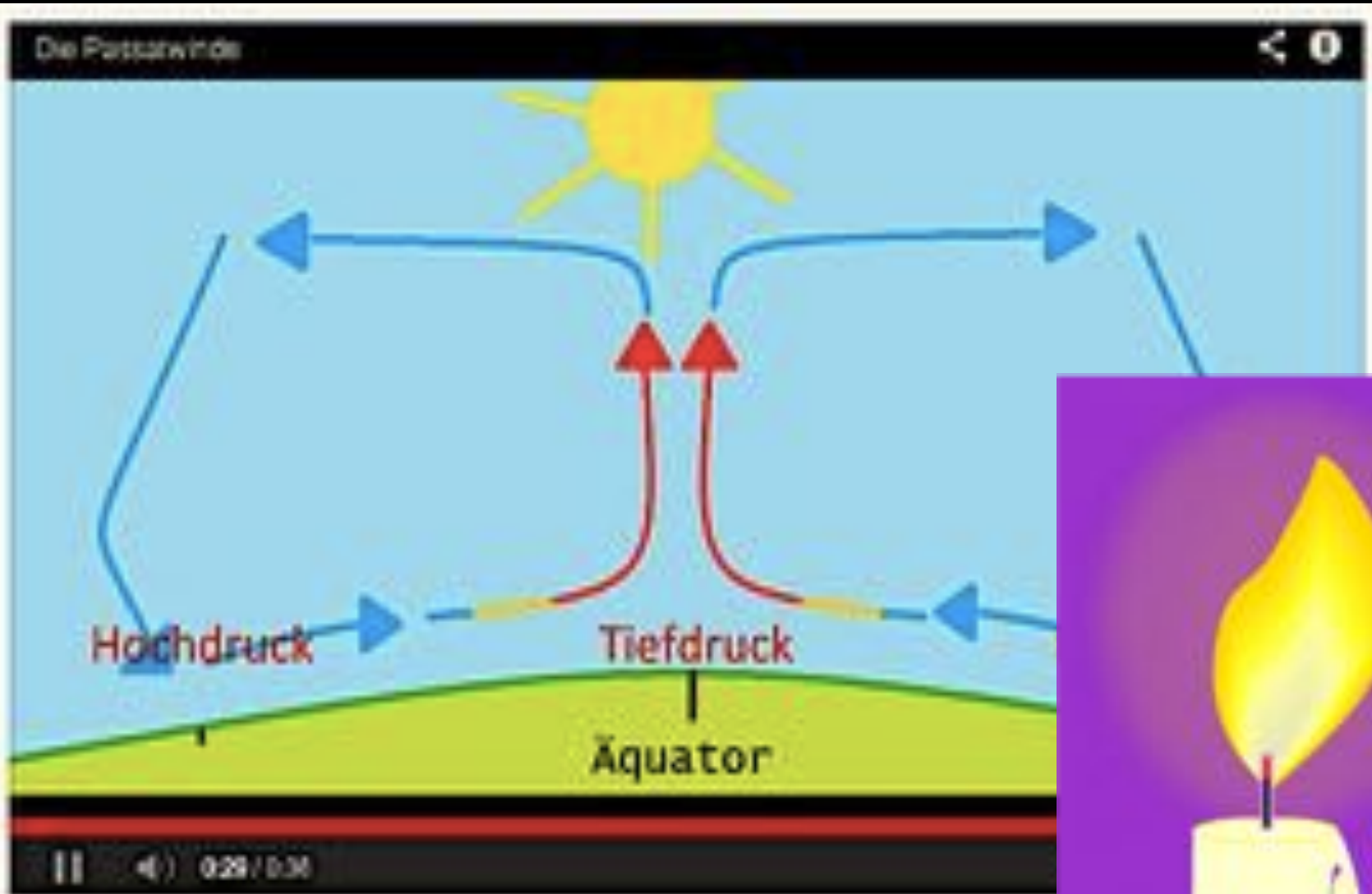

Mi történik a szappanbuborékkal?

Példa

Globális jelenség kísérleti igazolása kicsiben

Hogyan?

Balesetvédelmi szempontok

Robbanás-
veszélyes

Égést tápláló

Tűzveszélyes

Mérgező

Maró hatású

Irritatív

Környezetre
veszélyes

Hibakeresés – mit csinálnak helytelenül, szabálytalanul?

PÉLDA